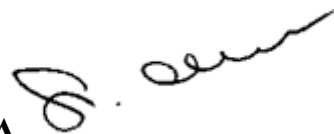

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЛЕНСЬКА ЛЮДМИЛА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 159:343.712

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАБЕЖУ

19.00.06 – юридична психологія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор психологічних наук, доцент
Кудерміна Олена Іванівна,
Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри юридичної психології

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Цільмак Олена Миколаївна,

Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

кандидат юридичних наук, доцент

Гребенюк Максим Олександрович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
начальник кафедри психології охоронної діяльності
Інституту Управління державної охорони

Захист відбудеться «7» червня 2019 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «7» травня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Давидова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Захист і охорона власності є важливим завданням правової держави. У ст. 41 Конституції України визначено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Практична реалізація цього припису неможлива без ефективної протидії будь-яким злочинним посяганням на власність, зокрема грабежам, які становлять одну з найнебезпечніших груп злочинних діянь у нашій країні. Здійснення такої протидії потребує належного науково-теоретичного обґрунтування.

За останні десять років в Україні реєструється в середньому 20 тис. грабежів на рік, з яких розкриваються не більше половини. Починаючи з 2014 року, спостерігається тенденція до зростання кількості зареєстрованих грабежів та констатуються відповідні труднощі співробітників правоохоронних органів у розкритті та доказуванні вини підозрюваних осіб. Проблемним питанням боротьби з даним видом злочину є його рецидивний та латентний характер. 45 % осіб, що вчинили пограбування у 2018 році були раніше засуджені, 859 грабежів вчинені групою осіб, 716 – особами в стані алкогольного сп'яніння та 389 – неповнолітніми або за їх участю¹.

Зазначене дає підстави стверджувати, що пограбування є суспільно небезпечним протиправним явищем, яке потрібно вивчати на інтегративному рівні юридико-психологічної науки. На методологічному рівні необхідність взаємозв'язку та взаємозбагачення різних галузей знання під час розгляду питань протидії злочинності докладно обґрунтували представники української юридичної (Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Коновалова, О. М. Костенко, М. В. Костицький, С. А. Тарарухін, Л. Д. Удалова) і психологічної (Д. О. Александров, О. В. Давидова, Л. І. Казміренко, О. І. Кудерміна, В. С. Медведєв, О. М. Цільмак) наук.

Питання протидії корисливо-насильницькій злочинності, зокрема грабежу, досліджено в працях вітчизняних та іноземних учених, а саме: М. І. Бажанова, Б. Ю. Бистрицького, В. І. Борисова, Я. М. Брайніна, В. О. Владимірова, О. А. Герцензона, П. С. Дагеля, У. С. Джекебаєва, О. М. Джужі, В. П. Ємельянова, А. Ф. Зелінського, Г. А. Злобіна, М. Й. Коржанського, П. Ю. Кравчука, В. Г. Кундеуса, О. В. Ларіної, П. С. Матишевського, А. В. Наумова, Б. С. Нікіфорова, А. А. Патика, Д. В. Петрова, А. О. Пінаєва, А. В. Савченка, О. Б. Сахарова та ін.

Необхідність використання психологічних знань у протидії злочинності в науковій літературі обґрунтовували неодноразово, цю позицію висвітлено в низці робіт з юридичної психології В. Г. Андросюка, М. О. Гребенюка, Ю. Б. Ірхіна, В. О. Казміренко, В. О. Калашніка, О. Є. Мойсєєвої, О. М. Морозова, В. М. Синьова, О. М. Цільмак, С. І. Яковенка та ін.

¹ Стан та структура злочинності в Україні. Статистика МВС України. URL: http://www.mvs.gov.ua/mvs/control;статистична_інформація_2013-2017_рр. Офіційний сайт (Генеральна прокуратура України). URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

Попри очевидну наукову та практичну значущість, питання психолого-правової характеристики грабежу не були предметом самостійного комплексного дослідження. З огляду на нагальність потреби здійснення психологічного аналізу особи грабіжника, обстановки вчинення грабежу та поведінки потерпілого, необхідним є розроблення психологічно обґрунтованих рекомендацій, ефективних прийомів, засобів і методик розслідування зазначеного виду злочинів, вивчення питань використання спеціальних психологічних знань під час розслідування грабежів. Окреслене зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленої Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 листопада 2015 р. (протокол № 22) й уточнено рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2018 р. (протокол № 29).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертації полягає у визначенні психолого-правових характеристик грабежу та розробленні рекомендацій щодо використання спеціальних психологічних знань під час розслідування цього злочинного діяння.

Для реалізації поставленої мети необхідно було виконати такі науково-дослідні задачі:

- висвітлити суспільно-історичні та соціально-психологічні чинники вчинення грабежів в Україні;
- здійснити компаративістський аналіз вітчизняного й зарубіжного законодавства, що встановлює відповідальність за грабіж, сформулювати пропозиції з удосконалення ст. 186 КК України;
- надати психолого-кримінологічну характеристику грабежу;
- визначити психолого-правові складові об'єкта й об'єктивної сторони грабежу;
- проаналізувати психологічні особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони грабежу;
- розробити психологічні рекомендації щодо тактики розслідування грабежів;
- окреслити основні напрями використання спеціальних психологічних знань під час розслідування грабежів.

Об'єктом дослідження є грабіж як суспільно небезпечне явище.

Предмет дослідження – психолого-правова характеристика грабежу.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять сучасні досягнення теорії пізнання. Застосовано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціально-наукових методів, зокрема: *проблемно-хронологічний* – для встановлення історичних передумов і соціально-психологічних чинників учинення грабежів в Україні (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий* – під час компаративістського аналізу вітчизняного й іноземного законодавства, що встановлює відповідальність за грабіж (підрозділ 1.2); *психолого-правового моделювання* – у процесі формулювання пропозицій з удосконалення ст. 186 КК України й опрацювання тактико-психологічної методики розслідування грабежів (підрозділи 1.2, 3.1); *системно-функціональний* – під час розгляду психолого-кримінологічних особливостей грабежу (підрозділ 1.3), здійснення психолого-правової характеристики об'єкта й об'єктивної сторони грабежу (підрозділ 2.1), аналізу психологічних особливостей суб'єкта та суб'єктивної сторони грабежу (підрозділ 2.2); *формально-логічний* – для визначення засад використання спеціальних психологічних знань у процесі розслідування грабежів (підрозділ 3.2); *методи математичної статистики* – під час кількісного порівняльного оцінювання та якісного аналізу одержаних результатів (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу офіційних даних Державної служби статистики України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, узагальнені дані вивчених 335 кримінальних проваджень щодо вчинених упродовж 2010–2018 рр. грабежів; результати анкетування 150 працівників слідчих підрозділів Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, у якому надано характеристику грабежу з позицій юридичної психології, визначено психологічний зміст системи детермінант зазначеного протиправного діяння, обґрунтовано низку теоретико-прикладних положень і висновків, які окреслюють перспективи використання спеціальних психологічних знань під час розслідування аналізованої категорії злочинів. До найістотніших положень роботи належать такі:

вперше:

– встановлено психолого-правові засади розгляду пограбування як суспільно небезпечного та протиправного явища, що полягають у необхідності інтегративного аналізу зазначеного діяння з позицій юридико-психологічного знання;

– виявлено об'єктивно наявний зв'язок між індивідуально-психологічними рисами грабіжника й особливостями вчинення злочинних дій, що виявляється в процесі застосування психічного чи фізичного насильства під час здійснення грабежу;

– запропоновано нову редакцію ст. 186 КК України, а саме в її диспозиції обґрунтовано необхідність замінити термін «викрадення» на більш

обґрунтований «заволодіння». Сформульовано таке загальне визначення: грабіж – це відкрите протиправне заволодіння чужим майном;

- із психологічної позиції з'ясовано основні фактори, що обумовлюють рецидивний характер учинення грабежів. Повторне вчинення грабежів пов'язане з низьким рівнем розкриття цього виду злочинів; звільненням значної кількості осіб, що вчинили грабежі, від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України або умовно-достроково; призначенням більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; недостатнім рівнем ресоціалізації в місцях позбавлення волі тощо;

- виявлено певні суперечливості й недосконалість конструкції кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за грабіж, а саме: за спричинення значних матеріальних збитків потерпілому в разі вчинення грабежу (ч. 3 ст. 186 КК України) законодавець встановлює суворішу міру покарання, ніж за посягання на здоров'я, свободу й тілесну недоторканність особи, що є наслідком застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози застосування такого насильства (ч. 2 ст. 186 КК України);

удосконалено:

- розгляд соціально-демографічних і психологічних особливостей особи грабіжника;

- перелік основних критеріїв, за допомогою яких розмежовують грабіж, розбій і крадіжку;

- тактика застосування психологічних прийомів під час проведення основних слідчих дій з розслідування злочинів зазначеної категорії;

- правові та організаційні засади використання спеціальних психологічних знань під час розслідування грабежів;

- тлумачення механізмів взаємозв'язку між учиненням злочину та способом життя особи, яка вчинила грабіж (впливом референтної групи, уживанням спиртних напоїв, межовими психічними аномаліями);

набули подальшого розвитку:

- розуміння історичних витоків й основних етапів розвитку такого виду злочинів, як грабіж;

- компаративістський аналіз законодавства різних країн світу, що встановлює кримінальну відповідальність за грабіж;

- уявлення про психологічну детермінацію відкритого незаконного заволодіння чужим майном;

- обґрунтування необхідності практичного застосування спеціальних психологічних знань фахівцями-психологами, залученими до процесу досудового розслідування грабежів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки та пропозиції впроваджені та можуть бути використані за такими напрямками:

- у *законотворчій діяльності* – для вдосконалення окремих положень чинного законодавства стосовно регламентації кримінальної відповідальності

за грабіж. Зокрема, розроблено авторську пропозицію щодо нової редакції ст. 186 КК України (акт впровадження Інституту законодавства Верховної Ради України від 19 липня 2018 р. № 22/370-1-15, акт впровадження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 3 липня 2018 р. № 342-р);

– у науково-дослідній діяльності – для подальших досліджень проблеми з'ясування психолого-правових особливостей грабежу як суспільно небезпечного та протиправного явища (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 2 лютого 2019 р., акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 5 лютого 2018 р.);

– в освітньому процесі – у процесі підготовки навчально-методичних матеріалів і проведення занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Психологія юридичної діяльності», «Психологічне забезпечення правоохоронної діяльності» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 2 лютого 2018 р., акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 5 лютого 2018 р.);

– у практичній діяльності – для удосконалення психолого-правових засад розслідування грабежів (акт впровадження в практичну діяльність Шевченківського УП ГУНП України у м. Києві від 15 січня 2018 р., акт впровадження в практичну діяльність Головного слідчого управління НП України від 5 лютого 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі положення, що виносяться на захист одержано автором особисто. У публікації у співавторстві із О. І. Кудерміною особистий внесок здобувача складає 50 %.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки й рекомендації обговорено на засіданнях кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ. Результати дослідження оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, серед яких: Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів «П'яті Харківські кримінально-правові читання» (Харків, 12–13 травня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.» (Запоріжжя, 27–28 січня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання» (Харків, 30 березня 2017 р.); VII Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (Київ, 11 листопада 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (Дніпро, 2–3 лютого 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – в іноземному науковому періодичному виданні,

а також у п'яти тезах виступів на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменувань на 22 сторінках) і чотирьох додатків на 22 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 239 сторінок, з них основного тексту – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження й апробації, а також кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Грабіж як предмет дослідження юридичної психології» містить три підрозділи, у яких з'ясовано історичні передумови та соціально-психологічні чинники вчинення грабежів; здійснено компаративістський аналіз вітчизняного й іноземного законодавства, що встановлює відповідальність за грабіж, надано психолого-кримінологічну характеристику грабежу.

У *підрозділі 1.1 «Історичні передумови та соціально-психологічні чинники грабежу як суспільно небезпечного і протиправного явища»* узагальнено відомості щодо історіографії та феноменології грабежу.

З'ясовано, що грабіж відомий людству з давніх-давен та фактично існує з часів виникнення суспільних відносин. Тлумачення поняття «грабіж» органічно пов'язане із суспільним розвитком і на різних історичних етапах суттєво різнилося як у буденній свідомості, так і в законодавстві.

Перші письмові згадки про грабіж сягають XVIII ст. до н.е., яким датують Закони Хамураппі – один з найвідоміших законодавчих кодексів Стародавнього Вавилону. В античному світі поширеною формою грабежу було піратство, яке цілком обґрунтовано вважають однією з найдавніших професій. Так, Арістотель називав морський грабіж почесним ремеслом, а людей, що займалися грабежами, – сміливими й відважними. Згідно з правовими нормами Стародавнього Риму (середина III ст. до н. е. – кінець I ст. до н. е.), грабіж – насильне відібрання речі. Також є згадка про грабіж у давньоіндійських Законах Ману (II ст. до н. е. – II ст. н. е.).

Кримінальну відповідальність за відкрите викрадення було встановлено на теренах сучасної України ще за часів зародження державності, однак власне поняття «грабіж» як вид злочинного посягання спочатку не використовували, оскільки це діяння було охоплено ширшими за змістом поняттями – «татьба», «красти», «украсти». Такі терміни використовували в договорах руських із греками (911–945) і «Руській правді» (XI–XV ст.).

Упродовж певного періоду відкрите викрадення чужого майна визнавали грабежем, а всі форми насильницького заволодіння майном, зокрема сучасний насильницький грабіж, – розбоєм (Судебник 1550 року). Подеколи поняття грабежу зникало із законодавства (Кримінальне уложення 1903 року) або асимілювалося за ознаками з крадіжкою та розбоєм (укази Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 року «Про кримінальну відповідальність за крадіжку державного і громадського майна» та «Про посилення охорони індивідуальної власності громадян»). Попри це, грабіж завжди вважали одним з найтяжчих і найпоширеніших злочинів, за який було передбачено найвищі міри покарання.

У підрозділі 1.2 «Компаративістський аналіз законодавчих норм щодо кримінальної відповідальності за грабіж» проаналізовано особливості кваліфікації злочинного діяння, що містить ознаки грабежу, у країнах ближнього й дальнього зарубіжжя.

За результатами компаративістського аналізу кримінальне законодавство різних держав світу, що встановлює відповідальність за грабіж, запропоновано поділяти на дві групи. До першої групи належать кримінальні кодекси більшості держав пострадянського простору (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), у яких крадіжка, грабіж і розбій мають самостійні, відокремлені склади злочинів. Основним критерієм розмежування крадіжки та грабежу є спосіб учинення злочину (таємний і відкритий відповідно), а грабежу й розбою – характер застосованого насильства (не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погроза застосування такого насильства під час грабежу; є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погроза застосування такого насильства в разі вчинення розбою).

До другої групи слід віднести кримінальне законодавство таких держав, як Великобританія, Болгарія, Данія, Іспанія, КНР, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, США, Франція, ФРН, Швеція, Японія та інших, у яких прийнято єдине трактування насильницького заволодіння майном, що охоплює як ознаки насильницького грабежу, так і ознаки розбою. Крадіжку в кримінальних кодексах перелічених держав визначено як таємне або відкрите викрадення чужого майна, учинене без насильства, а грабіж (розбій) – як викрадення чужого майна, поєднане з насильством або погрозою застосування насильства. Обґрунтовано, що істотною прогалиною такого підходу є відсутність диференціації кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння чужим майном залежно від способу вчинення злочину. Відкритий спосіб учинення злочину, порівняно з таємним, суттєво підвищує суспільну небезпеку викрадення й засвідчує особливу зухвалість злочинця, який, нехтуючи небезпекою викриття, прилюдно ігнорує правові й етичні заборони у сфері суспільних відносин власності.

Аргументовано, що, порівняно з кодексами зазначених держав, в Україні регламентація кримінальної відповідальності за грабіж загалом є вдалою та

повною, оскільки грабіж виокремлено в самостійний склад злочину за відкритим способом вилучення майна. Водночас встановлено, що термін «викрадення», який законодавець застосовує для визначення грабежу, суперечить етимологічному значенню цього терміна в сучасній українській мові.

З огляду на те, що однією з найважливіших умов ефективності кримінального закону є досконалість його мови, яка відповідає вимогам точності, ясності, доступності та логічності, доведено, що використання для визначення грабежу терміна «викрадення» є недоцільним, тому запропоновано таку загальну дефініцію: *грабіж – це відкрите протиправне заволодіння чужим майном.*

У підрозділі 1.3 «Психологічна характеристика криміногенних ознак і властивостей грабежу» встановлено, що грабіж належить до видів злочинів, що характеризується нестабільною динамікою. За кількістю зареєстрованих злочинів цей вид знаходиться на четвертому місці після завдання легких тілесних ушкоджень, крадіжок і шахрайств. У структурі злочинів проти власності грабіж посідає друге місце після крадіжок і становить близько 7 %. Водночас, статистичні дані не відображають реальної картини поширеності грабежів через високий рівень латентності як в Україні, так і в низці інших країн світу.

За останні дев'ять років найбільшу кількість грабежів зареєстровано у 2016 р. (27 199). Цього року зареєстровано й рекордну кількість нерозкритих кримінальних проваджень за аналізованою категорією злочинів. З 2010 р. питома вага нерозкритих грабежів становить відповідно: 54 % (2010); 53,4 % (2011); 53,8 % (2012); 61,7 % (2013); 67 % (2014); 71 % (2015); 78,1 % (2016); 65,9 % (2017); 40,2 % (2018).

Згідно з результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування працівників поліції, грабежі переважно є «міськими» злочинами (60,9 %); найчастіше їх учиняють в осінньо-зимовий період (51,3 %) з 18-ї до 24 год. (37,9 %). «Найнебезпечнішими» днями тижня виявилися п'ятниця (20,6 %) та субота (15,8 %), «найспокійнішим» – четвер (10,8 %). Здебільшого злочинці заволодівають приватним майном громадян, а саме: грошима та банківськими картками (52,8 %), мобільними телефонами (52,1 %), золотими прикрасами й іншими коштовностями (19 %), одягом і взуттям (10,7 %).

У більшості випадків грабежі вчиняють із застосуванням фізичного насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (62,7 %), а в 12 % випадків – з погрозою застосування такого насильства. Фізичне насильство найчастіше полягає в завданні ударів руками й ногами (30,8 %), а також предметами, підібраними на місці події або спеціально пристосованими для вчинення злочину (18,2 %). Повалення на землю було використано в 8,1 % випадків.

Розділ 2 «Застосування психологічних знань щодо визначення елементів складу злочину у виді грабежу в сучасному кримінальному

праві» містить два підрозділи, у яких здійснено комплексний аналіз грабежу не лише як складу злочину в сукупності встановлених у законі про кримінальну відповідальність ознак, а й як суспільно небезпечного явища дійсності психологічної детермінації.

У підрозділі 2.1 *«Психологічні складові об'єкта та об'єктивної сторони грабежу»* констатовано, що основним безпосереднім об'єктом грабежу є встановлений порядок обігу чужого майна. Учинення грабежу порушує відносини власності, унеможливаючи реалізацію власником його права на володіння, користування та розпорядження майном. За наявності кваліфікуючих ознак додатковими безпосередніми об'єктами цього виду злочинів є здоров'я, свобода й тілесна недоторканність особи, а також недоторканність житла чи іншого приміщення громадян.

Об'єкт грабежу тісно пов'язаний з його предметом, яким може бути чуже рухоме майно, що має певну вартість і заради заволодіння яким учиняють злочин. Найчастіше під час грабежів викрадають мобільні телефони, гроші, банківські картки, золоті прикраси й інші коштовності. Вибір майна для викрадення здебільшого обумовлений не лише номінальною вартістю предмета, а й можливістю швидко його збути. Грабіж є злочином з матеріальним складом, тобто його вважають закінченим з моменту, коли винна особа вилучила майно та мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним.

Запропоновано диференціювати потерпілих від грабежів на дві основні групи. До першої належить та категорія громадян, які не в змозі чинити дієвий опір. До групи ризику стати жертвою грабежу потрапляють жінки, малолітні, неповнолітні, особи похилого віку, із фізичними вадами. До другої групи входять особи з віктимною поведінкою. Своєю переважно провокативною та легковажною поведінкою вони привертають увагу грабіжників, сприяючи формуванню в них злочинних намірів. Відповідно до одержаних даних, 1,4 % грабежів були спровоковані самотнім перебуванням у пізній час у безлюдних місцях, 0,6 % – виставлянням напоказ дорогих речей, 0,9 % – демонструванням платоспроможності, 3,6 % – надмірною довірливістю до незнайомих. Поширеним є вчинення грабежів стосовно осіб, які перебували в стані алкогольного сп'яніння (8,3 %).

Обов'язкова ознака об'єктивної сторони грабежу – відкритий спосіб вилучення майна. Насильство під час грабежу є інструментальним, тобто відіграє роль лише засобу нейтралізації опору жертви заради заволодіння майном. Таке насильство має юридичне значення лише як складова корисливого злочинного діяння, у якому заволодіння певними речами є основною дією, а застосування насильства – допоміжною.

У підрозділі 2.2 *«Психологічна характеристика суб'єкта та суб'єктивної сторони грабежу»* визначено, що суб'єктом грабежу є фізична осудна особа, яка на момент учинення злочину досягла віку чотирнадцяти років. Головною причиною наявної вікової межі кримінальної відповідальності за вчинення грабежу є його суспільна небезпечність.

Констатовано, що суб'єктивна сторона грабежу є внутрішнім аспектом цього злочинного діяння, що відображає свідоме ставлення грабіжника до відкритого викрадення чужого майна, яке він вчиняє. При цьому, їй притаманні такі ознаки, як вина, корисливий мотив та мета. Вина виражена у формі прямого умислу, за наявності якого грабіжник усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки й бажає їх настання.

З'ясовано, що диспозиція ст. 186 КК України безпосередньо не називає корисливий мотив і корисливу мету, проте власне діяння – грабіж – визначено як відкрите викрадення чужого майна, що засвідчує обов'язковість окреслених ознак. Грабіж передбачає збіг корисливого мотиву та корисливої мети, адже мотив і мета цього злочину взаємозалежні, взаємопов'язані та лише в єдності можуть дати повне уявлення про корисливу спрямованість поведінки злочинця. Змістом корисливої спрямованості грабежу є суспільно небезпечне ставлення до недоторканності права власності. Таке ставлення спричинюють деформації особистості правопорушника. Серед останніх найвагоміше мотиваційне й поведінкове значення мають: деформації правосвідомості, примітивний чи егоцентричний світогляд, недостатнє усвідомлення життєвої перспективи, орієнтованість на незаконну модель досягнення цілей життя, схильність до агресії.

На підставі узагальнення результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що на момент притягнення до кримінальної відповідальності понад половина (72,7 %) грабіжників раніше вже мали судимість, що є свідченням стійкої антисуспільної спрямованості особистості грабіжника, а також похідних від неї інших особистісних деформацій, що були активізовані криміногенними життєвими ситуаціями.

Розділ 3 «Психологічні особливості розслідування грабежів» охоплює два підрозділи й висвітлює потенційні можливості використання психологічних знань у процесі розслідування грабежів.

У підрозділі 3.1 *«Психологічні засади тактики розслідування грабежів»* аргументовано, що використання тактичних прийомів передбачає знання психологічних механізмів їх реалізації, адже діяльність з розслідування злочинів полягає не лише у фізичних діях слідчого або інших учасників, а насамперед у вирішенні розумових завдань, що передують фізичним діям. У зв'язку із цим застосування в процесі розслідування грабежів певних психологічних методів і прийомів, знання психологічних закономірностей полегшують роботу слідчого, допомагають оптимізувати відносини з іншими учасниками розслідування злочинів, сприяють глибшому розумінню мотивів злочинців, пізнанню об'єктивної дійсності та ефективному використанню результатів зазначеного пізнання на практиці.

Виокремлено основні групи факторів, що позначаються на формуванні слідчої ситуації в процесі розслідування грабежів, до яких належать: 1) інформаційно-аналітичні; 2) тактико-психологічні; 3) процесуально-тактичні; 4) організаційно-управлінські. Доведено, що на первинному етапі

розслідування грабежів ці фактори слідчими враховуються недостатньо. Це негативно відображається на якості проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій в процесі розкриття й розслідування грабежів.

Обґрунтовано, що слідчі ситуації в разі вчинення грабежів залежать передусім від обсягу та змісту інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. З огляду на це, тактику розслідування грабежів вибудовують на підставі розмежування слідчих ситуацій на два види: прості (сприятливі) і складні (несприятливі).

Прості (сприятливі) ситуації виникають у випадках затримання грабіжників на місці злочину або одразу після його вчинення, затримання грабіжників, які збували викрадене майно. Несприятливі (складні) ситуації складаються в разі зникнення злочинця з місця вчинення грабежу за браку або наявності лише незначного обсягу інформації про нього. На підставі узагальнення результатів здійсненого теоретико-емпіричного дослідження запропоновано типовий алгоритм першочергових процесуальних дій у сприятливих і несприятливих ситуаціях розслідування грабежів.

Доведено, що огляд місця події, допит підозрюваного, потерпілого, свідків під час розслідування грабежів здебільшого є інформаційно наповненими та психологічно напруженими слідчими діями, за допомогою яких визначають напрями подальшого розслідування. Сформульовано психолого-правові рекомендації щодо ефективного здійснення зазначених дій.

У підрозділі 3.2 «Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні грабежів» обґрунтовані організаційно-правові та психологічні засади використання спеціальних психологічних знань в процесі розслідування грабежів.

Визначено, що під час розслідування грабежів допомога фахівців-психологів органам досудового розслідування може мати такі три форми: психологічна консультація, участь спеціаліста-психолога в процесуальних діях та експертне психологічне дослідження.

Окреслено основні напрями можливого використання спеціальних психологічних знань під час розслідування грабежів: проведення судово-психологічних і комплексних психолого-психіатричних експертиз; консультативна допомога в проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів з метою психологічного тлумачення особистісних особливостей грабіжників; визначення ролі кожного з учасників групового правопорушення (лідер, «слабка ланка»); участь психолога під час допиту неповнолітнього та малолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного; формування тактики окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням індивідуальних особистісних характеристик осіб, які цікавлять слідчого; складання психологічного портрета правопорушника; участь у розробленні соціально-психологічних портретів і розшукових «профільів» осіб, які вчинили серійні пограбування, для забезпечення цілеспрямованого та ефективного розшуку; допомога слідчому під час формулювання питань в разі необхідності призначення судово-психологічної експертизи та комплексних психологічних

експертиз; сприяння у встановленні психологічного контакту та довірливих відносин з учасниками досудового розслідування; допомога у вирішенні конфліктів і подолання бар'єрів професійного спілкування, ослаблення та припинення протидії розслідуванню.

Судово-психологічна експертиза стосовно осіб, які вчинили грабежі, надає можливість визначити певні властивості особистості, що є: закономірними чи випадковими в разі прийняття рішення про вчинення злочину; важливими для виявлення здатності керувати поведінкою в конкретних випадках; значущими для прогнозування рецидиву вчинення злочину й формування програми корекційного впливу. Результати проведення судово-психологічної експертизи сприяють визначенню психологічної структури злочинної групи, виявленню групової ієрархії, специфіки внутрішньогрупових відносин, статусно-рольових особливостей та впливу їх на вчинення злочину конкретним учасником групи тощо.

За результатами емпіричного дослідження з'ясовано, що в процесі розслідування грабежів судово-психологічну експертизу переважно не призначають. Це свідчить, що потенційні можливості спеціальних психологічних знань під час розслідування грабежів використовуються недостатньо. У 5,4 % випадків призначають комплексну психолого-психіатричну експертизу з метою встановлення осудності підекспертної особи. Мета експертного дослідження не може обмежуватися констатацією наявності або відсутності ознак психічних розладів. У низці випадків висновок експерта повинен містити детальну психологічну характеристику обстежуваної особи і може бути врахований слідчим або судом.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації на підставі дослідження комплексу питань, що визначають психолого-правову сутність грабежу, сформульовано наукові положення й отримано результати, спрямовані на вирішення важливого наукового завдання – розроблення теоретичних засад і практичних науково обґрунтованих рекомендацій юридико-психологічного змісту, спрямованих на вдосконалення практики протидії грабежу як суспільно небезпечному явищу.

На підставі здійсненої роботи можна сформулювати такі висновки:

1. Грабіж як суспільно небезпечне і протиправне явище має досить давні витоки. Згадки про нього сягають XVIII ст. до н. е. (Закони Хамурапі). В історичних пам'ятках різних епох грабіж тлумачили по-різному залежно від змісту таких однорідних злочинів, як крадіжка та розбій, а також загальніших понять – «татьба», «воровство», «викрадення», «розкрадання».

Основні ознаки сучасного поняття грабежу як відкритого викрадення чужого майна було встановлено в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року, у якому вперше розмежовано грабіж, учинений з насильством, і розбій за ступенем небезпеки насильства для життя, здоров'я чи свободи потерпілого. Схоже визначення грабежу було застосовано в

радянських українських кримінальних кодексах 1922-го, 1927-го і 1960 років. Фактично грабіж передбачає таку дефініцію й досі. Згідно з чинним КК України (ст. 186), грабежем є відкрите викрадення чужого майна. Дослідження сутності грабежу в історичному вимірі дозволяє констатувати, що його завжди вважали одним з найтяжчих і найпоширеніших злочинів, за який було передбачено найвищі міри покарання.

2. У більшості держав пострадянського простору, як і в Україні, крадіжка, грабіж та розбій мають самостійні, відокремлені склади злочинів. Основним критерієм розмежування крадіжки і грабежу є спосіб учинення злочину (таємний та відкритий відповідно), а грабежу й розбою – характер застосованого насильства.

Інший підхід пропонує кримінальне законодавство країн, що є членами Європейського Союзу, і низки країн далекого зарубіжжя, у яких прийнято єдине тлумачення насильницького заволодіння майном, що охоплює як ознаки насильницького грабежу, так й ознаки розбою. Крадіжку в кримінальних кодексах цих держав потрактовано як таємне або відкрите викрадення чужого майна, учинене без насильства, а грабіж (розбій) – як викрадення чужого майна, поєднане з насильством або погрозою застосування насильства.

У кримінальних кодексах Білорусі, Естонії Латвійської Республіки, Литовської Республіки, як і в КК України, для характеристики грабежу й інших суміжних діянь використано лише одне родове поняття – «викрадення». Водночас у переважній більшості кодексів пострадянських держав наявні й інші родові поняття – «розкрадання» та «заволодіння». В одних кодексах грабіж визначено як відкрите викрадення чужого майна, а в інших – як розкрадання певних предметів або відкрите заволодіння чужим майном.

Порівняльний аналіз понять «викрадення», «розкрадання» та «заволодіння» дає підстави стверджувати, що зазначені поняття є суміжними, оскільки з одного боку характеризуються низкою спільних ознак, а з іншого – окремими ознаками, які розмежовують їх. Грабіж одночасно є різновидом як викрадення, так і розкрадання. Викрадення в разі вчинення грабежу полягає в незаконному заволодінні чужим майном шляхом фізичного вилучення, а розкрадання – в оберненні цього майна на свою або інших осіб користь.

Термін «викрадення», який законодавець уживає для тлумачення грабежу, суперечить етимологічному значенню цього слова в сучасній українській мові. У зв'язку із цим видається доцільним у диспозиції ст. 186 КК України замінити термін «викрадення» на вдаліший «заволодіння». Запропоновано таку загальну дефініцію: *грабіж – це відкрите протиправне заволодіння чужим майном.*

3. У структурі злочинів проти власності грабіж посідає друге місце після крадіжок і становить близько 7 %. За основними показниками (рівень, структура, динаміка) вчинення грабежів в Україні в період останніх дев'яти років характеризується нестійкими та несприятливими тенденціями. Наявні коливання показників кількості вчинення грабежів, окрім іншого, свідчать про відсутність ефективної практики протидії цьому суспільно небезпечному діянню.

У 2018 році кількість нерозкритих грабежів склала 40,2 %. Це дозволяє констатувати недостатній рівень розкриття зазначених правопорушень та такий, що не відповідає соціальним очікуванням громадян.

На підставі здійсненого аналізу статистичних даних і результатів вивчення кримінальних проваджень за досліджуваною категорією справ з'ясовано, що повторне вчинення грабежів обумовлене такими факторами: 1) низьким рівнем розкриття аналізованого виду злочинів (не більше ніж 40 %); 2) звільненням значної кількості осіб, що вчинили грабежі, від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України (36,1 %) або умовно-достроково (4,4 %); 3) призначенням більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (17,4 % випадків); 4) недостатнім рівнем ресоціалізації в місцях позбавлення волі; 5) соціальною дезадаптацією раніше засуджених осіб, інтелектуальною і вольовою пасивністю, байдужістю до суспільних норм; 6) неналежною профілактичною роботою з особами, раніше засудженими за аналогічні злочини.

4. Потерпілі від грабежів – переважно жінки (58,3 %) віком до 18 років – 19,5 %; від 18-ти до 45 років – 55,5 %; від 45-ти до 60 років – 17,8 %; від 60-ти і старше – 7,2 %. Найчастіше стають жертвами грабежів два основні типи людей. До першого типу належить категорія громадян, які не в змозі чинити дієвого опору. Зокрема, до цієї групи ризику потрапляють жінки, малолітні, неповнолітні, особи похилого віку, із фізичними вадами. До другого типу входять люди з віктимною поведінкою. Провокують учинення грабежів: одиноке перебування в пізній час доби в безлюдних місцях, виставляння напоказ дорогих речей, демонстрування платоспроможності, надмірна довірливість до незнайомих, а також перебування в стані сп'яніння.

Обов'язковою складовою об'єктивної сторони грабежу є відкритий спосіб викрадення чужого майна. Учиняючи відкрите викрадення, захоплюючи протиправним шляхом чуже майно, свідомо в присутності осіб, що володіють цим майном, охороняють його чи яким воно належить, або в присутності сторонніх осіб, що усвідомлюють злочинний характер дій винного й здатні перешкодити йому, грабіжник тим самим виявляє особливу зухвалість, виключне демонстративне нехтування не лише в ставленні до потерпілого й очевидців, а й до встановленого в суспільстві правопорядку.

Серед кваліфікуючих ознак грабежу (ч. 2, 3, 4 і 5 ст. 186 КК України) важливе місце належить поєднанню з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування насильства. Застосування насильства під час грабежу істотно підвищує суспільну небезпечність цього злочинного діяння, оскільки в такому разі заради заволодіння чужим майном винний посягає не лише на власність, а й на здоров'я, свободу та особисту недоторканність потерпілого. Насильство під час грабежу є інструментальним, тобто це засіб нейтралізації опору жертви заради заволодіння майном. Таке насильство має юридичне значення лише як складова корисливого злочинного діяння, за якого заволодіння певними речами є основною дією, а застосування насильства – допоміжною.

Виявлено певні суперечливості та недосконалість конструкції кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за цей злочин, а саме: за завдання значних матеріальних збитків потерпілому в разі вчинення грабежу (ч. 3 ст. 186 КК України) законодавець передбачив суворішу міру покарання, ніж за посягання на здоров'я, свободу й тілесну недоторканність особи, що є наслідком застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози застосування такого насильства (ч. 2 ст. 186 КК України). Зазначене не видається виправданим і логічним з позиції суспільної небезпечності злочинного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України, яке посягає не лише на власність, а й на здоров'я, особисту свободу та недоторканність особи. У зв'язку із цим запропоновано внести зміни до ст. 186 КК України шляхом встановлення кримінальної відповідальності за грабіж, що завдав значної шкоди потерпілому, у ч. 2 цієї статті.

5. Суб'єктом грабежу є осудна особа, яка на момент учинення злочину досягла віку чотирнадцяти років. Переважна більшість грабіжників психічно є цілком повноцінними особами: інформація про наявність психічних аномалій наявна лише стосовно 5,4 % підсудних, причому в усіх випадках ішлося про межові стани: розлади психіки й поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин (1,5 %); емоційно нестійкий розлад особистості, імпульсивний тип поведінки (0,6 %); розумова відсталість легкого ступеня без вказівок на порушення поведінки (1,2 %); розумова відсталість легкого ступеня із вказівкою на відсутність або слабку вираженість порушення поведінки (1,8 %). Розумова відсталість помірна зі значним порушенням поведінки і, як наслідок, визнання особи обмежено осудною в обвинувальних вироках трапляється зрідка (0,3 %).

Контингент грабіжників майже цілком становлять чоловіки (95,4 %). Найвищою кримінальною активністю вирізняються неповнолітні (18,7 %) й особи віком 18–25 років (51 %). Більшість (72,7 %) засуджених за грабіж раніше вже притягалися до кримінальної відповідальності. Загальноосвітній рівень грабіжників нижчий, ніж законослухняних громадян (повна загальна середня освіта – 27 %, неповна загальна середня освіта – 50,3 %), що спричиняє низький рівень правової освіченості та недостатній рівень соціалізації, зрештою – скрутне матеріальне становище. Більшість засуджених за грабіж не мають сім'ї (78 %) та постійного місця роботи (74,8 %).

6. Фахівець-психолог за допомогою наукових досягнень психології може надати суттєву та ефективну допомогу в процесі розслідування грабежу. Залучивши психолога до проведення допиту підозрюваного, свідків і потерпілого, можна визначити особливості психічних процесів, властивостей і станів допитуваного, риси характеру, інтелектуальні здібності, можливі зміни лінії поведінки тощо, а також рекомендувати способи та прийоми, за допомогою яких можуть бути виявлені окремі психологічні риси підозрюваного та сформулювати питання, які доцільно поставити з метою встановлення контакту й отримання важливої інформації.

Найбільш ефективними тактико-психологічними прийомами під час допиту підозрюваних у вчиненні грабежу є: створення враження щодо обізнаності

слідчого в обставинах учиненого злочину; максимальна деталізація показань з метою використання внутрішніх суперечностей у показаннях допитуваного; використання або створення стану емоційної напруженості; відволікання уваги (для отримання правдивих показань слідчий послаблює пильність допитуваного); використання ефекту раптовості, а також формулювання запитань, які посилюють психологічну дію доказів.

7. Проведення судово-психологічної експертизи надає можливість визначити психологічні особливості особистості правопорушника та соціально-психологічні атрибути злочинних груп, які вчинили грабіж. Водночас у випадках учинення грабежів призначають переважно лише комплексну психолого-психіатричну експертизу з метою визначення осудності підекспертної особи. Це дає підстави стверджувати, що спеціальні психологічні знання під час розслідування грабежів використовують не в повному обсязі. Мета експертного дослідження не обмежується констатацією наявності або відсутності ознак психічних розладів. Висновок експерта може містити детальну психологічну характеристику обстежуваної особи, що суттєво впливає на ефективність процесу розслідування та судового розгляду вчиненого злочинного діяння.

На підставі здійсненого дослідження обґрунтовано необхідність внести зміни й доповнення до чинного КК України, зокрема ст. 186 цього Кодексу запропоновано викласти в такій редакції:

«Стаття 186. Грабіж

1. Відкрите протиправне заволодіння чужим майном (грабіж) – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до чотирьох років.
2. Грабіж, вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або що завдав значної шкоди потерпілому, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років.
3. Грабіж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.
4. Грабіж, вчинений у великих розмірах, – карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.
5. Грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або організованою групою, – карається позбавленням волі на строк від восьми до тринадцяти років із конфіскацією майна».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Ленська Л. В. Історико-правові аспекти грабежу як суспільно-небезпечного явища. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 125–130.
2. Ленська Л. В. Психолого-кримінологічна характеристика грабежу. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 251–255.
3. Ленська Л. В. Психологічна сутність суб'єктивної сторони грабежу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 4. С. 99–103.
4. Lenska L. The robber personality: characteristics and formation. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 221–231.
5. Кудерміна О. І., Ленська Л. В. Проведення допиту потерпілого під час досудового розслідування грабежів: психологічні засади. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 244–254.

Стаття в зарубіжному науковому фаховому виданні

6. Ленська Л. В. Компаративістський аналіз законодавства, яке встановлює відповідальність за грабіж. *Leges si Viata*. 2016. № 6. Р. 67–70.

Праці апробаційного характеру

7. Ленська Л. В. Розмежування грабежу та розбою. *V Харківські кримінально-правові читання : матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 12–13 травня 2016 р.)*. Харків, 2016. С. 141–143.
8. Ленська Л. В. До питання про співвідношення понять «розкрадання», «викрадення» та «грабіж». *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 27–28 січ. 2017 р.)*. Запоріжжя, 2017. С. 164–167.
9. Ленська Л. В. Як не стати жертвою грабежу. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права : матеріали VII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 11 листоп. 2017 р.)*. Київ, 2017. С. 214–218.
10. Ленська Л. В. Психологічні аспекти проведення огляду місця події під час розслідування грабежу. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 2-3 лют. 2018 р.)*. Дніпро, 2018. С. 90–94.
11. Ленська Л. В. Соціально-психологічні детермінанти грабежу. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 30 берез. 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 187–189.

АНОТАЦІЯ

Ленська Л. В. Психолого-правова характеристика грабежу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 «Юридична психологія». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

У дисертації встановлено, що грабіж як суспільно небезпечне та протиправне явище має досить давні витoki. В історичних пам'ятках різних епох грабіж тлумачили по-різному залежно від змісту таких однорідних злочинів, як крадіжка й розбій, а також загальніших понять – «татьба», «воровство», «викрадення», «розкрадання».

Проаналізовано психологічні особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони грабежу, психолого-правові складові його об'єкта й об'єктивної сторони. На підставі узагальнення матеріалів вивчення кримінальних проваджень щодо грабежів складено загальний психологічний портрет грабіжника.

Розглянуто юридико-психологічні аспекти розслідування грабежів. Розроблено тактико-психологічну методику розслідування злочинів цієї категорії з розподілом слідчих ситуацій на сприятливі та несприятливі залежно від початкової інформації.

Сформульовано психологічні рекомендації щодо проведення окремих слідчих дій, які в процесі розслідування грабежів максимально насичені психологічною інформацією. Доведено доцільність застосування спеціальних психологічних знань під час розслідування зазначеної категорії проваджень.

Ключові слова: грабіж, викрадення, насильство, особа грабіжника, психологічний портрет злочинця, типові ситуації вчинення грабежів, спеціальні психологічні знання.

АННОТАЦИЯ

Ленская Л. В. Психолого-правовая характеристика грабежа. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 19.00.06 «Юридическая психология». – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

В диссертации установлено, что ограбление как общественно опасное и противоправное явление имеет достаточно давние истоки. В исторических памятках разных эпох грабеж определялся и трактовался по-разному, в зависимости от содержания таких однородных преступлений, как кража и разбой, и более обобщенных понятий – «татьба», «воровство», «похищение», «разворовывание».

Проанализированы психологические особенности субъекта и субъективной стороны грабежа, а также психолого-правовые составляющие его

объекта и объективной стороны. На основе обобщения материалов изучения уголовных производств относительно грабежей составлен общий психологический портрет грабителя.

Рассмотрены юридико-психологические аспекты расследования грабежей. Разработана тактико-психологическая методика расследования преступлений данной категории с разделением следственных ситуаций на благоприятные и неблагоприятные в зависимости от исходной информации.

Сформулированы психологические рекомендации относительно проведения отдельных следственных действий, которые при расследовании грабежей максимально насыщены психологической информацией. Доведена целесообразность применения специальных психологических знаний при расследовании данной категории дел.

Ключевые слова: грабеж, похищение, насилие, личность грабителя, психологический портрет преступника, типичные ситуации совершения грабежей, специальные психологические знания.

SUMMARY

Lenska L. Legal-psychological description of robbery. – Qualifying scientific work on the rights of handwriting.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of legal sciences, speciality 19.00.06 – legal psychology. National academy of internal affairs, Kyiv, 2019.

In the dissertation it is established that robbery as a socially dangerous and illegal phenomenon has quite long historical origins. In historical monuments of various eras, robbery was defined and interpreted in different ways, depending on the content of homogeneous crimes such as theft and robbery, and the content of such more general concepts as «tatba», «heft», «abduction».

Having become acquainted with the regulation of criminal responsibility for robbery in foreign law, we have found that in most post-Soviet states, as well as in Ukraine, theft, robbery and robbery have independent, separate crimes. The main criterion for distinguishing between theft and robbery is the method of committing a crime (secret and open, respectively), and robbery and robbery is the nature of the violence used. Another is the criminal law approach of countries that are members of the European Union and many foreign countries, where a common understanding of forced assimilation of property that includes both signs of violent robbery and signs of robbery has been adopted.

The psychological features of the subject and the subjective side of robbery, as well as certain psychological and legal components of the object and the objective side of the robbery are analyzed. On the basis of the generalization of materials for the study of criminal proceedings against robbery, a general psychological portrait of the robber has been provided. The contingent of robbers is almost entirely male (95,4 %). The highest criminal activity is distinguished by minors (18,7 %) and 18–25-year-olds (51 %) age groups. More than half (72,7 %) of those convicted for

robbery had already been prosecuted. The general level of robbers is lower than law-abiding citizens (27 % complete secondary education, 50,3 % of incomplete secondary education), which results in low legal education and insufficient socialization, insufficient development of mental abilities, and, ultimately, difficult financial situation. Most of those convicted for robbery do not have a family (78 %) and a permanent place of work (74,8 %).

With the help of studying the results of forensic psychological examination, we found that the vast majority of robbers – mentally entirely full of persons: information about the presence of mental anomalies took place only about 5,4 % of defendants, and in all cases, it was about the boundary states of the psyche. Recognition Persons with limited convictions in convictions are very rare (0,3 %).

It has been established that most often get into unpleasant situations and two main types of people become victims of robbery. The first type includes the category of citizens who are not in a position to act effectively. Thus, women, minors, minors, the elderly, people with physical disabilities, and others like that, become victims of robbery. The second type of victim includes people with victimal behavior. As a rule, their unconscious, provocative behavior attracts the attention of robbers to their person, supposedly giving the «idea» of the crime and contributing to the emergence of criminal intentions. Most often, they provoke robbery: a lonely stay in the late time in deserted places, the display of expensive things, a demonstration of solvency, excessive trust in strangers, and being in a state of intoxication.

The legal and psychological issues of robbery investigations are considered. The tactical and psychological methodology for investigating crimes of this category with the distribution of investigative situations is favorable and unfavorable depending on the initial source information.

The psychological recommendations for carrying out separate investigative actions, which during the investigation of robbery are capable of carrying (representing) the greatest psychological information, are determined. The expediency of using special psychological knowledge during the investigation of the specified category of cases has been proved.

Keywords: robbery, kidnapping, violence, person robber, psychological portrait of the offender, typical situations of robbery, special psychological knowledge.